

A KORRUPCIÓ GAZDASÁGI MODELLEZÉSE

THE ECONOMIC MODEL OF CORRUPTION

Huff Endre Béla

Alapismereti és Szakmódszertani Tanszék, Pedagógusképző Kar, Neumann János Egyetem. Magyarország

Kulcsszavak:

Elmaradt haszon;
Láthatatlan láb;
Rejtőzködés-modell;
Transzparenciaparadoxon.

Keywords:

Lost profit;
Invisible force;
Masking model;
Transparency paradox

Cikktörténet:

Beérkezett 2018. augusztus 01.
Átdolgozva 2018. szeptember 04.
Elfogadva 2018. október 01.

Összefoglalás

A korrupció egy adott térség, ország gazdasági és morális állapotáról ad képet. Nem félni, ismerni kell törvényszerűségeit. Nem elegendő róla annyit tudni, „láthatatlan lábként” gáncsolja a gazdaság normális működését. A kriminológusok által „kisstíliként” jellemzett esetek, néhány száztól néhány százezer forintig terjedő veszteséget okoznak. Számosságuk miatt nehéz őket felderíteni. Velük ellentétben a „fehérgalléros” korrupció esetszáma ugyan kicsi, de „profizmusa,” szinte ellehetetleníti feltárását, leleplezését. Belátható, hogy hatékonyabb megelőzni, mint harcolni ellene. Érdeemes a készlető körülményeit, anyagi hátterét tisztázni, valamint felmérni a korrupció által okozott gazdasági károkat. Modelleket is azért készítünk, hogy egy pénzügyi, közpénzügyi szakember GDP-arányosan kapjon képet a korrupcióval terhelt gazdaság állapotáról.

Abstract

Corruption paints you a picture of how a country fairs in terms of economy and morals. We should not shudder at the thought of it, we just need to be familiar with its patterns. It does not suffice to know only the fact that it hinders the normal functions of an economy, as an 'invisible force', there is more at play. 'Pity' crimes, labeled as such by criminologists, contribute to a loss ranging between a few hundred to a couple of hundred thousand Forints. Due to the frequency with which they occur, they pose quite a challenge to be detected. On the contrary to pity crimes, 'white-collar' corruption is present on a lower key, yet the 'professionalism' involved here makes it almost impossible to unveil when it actually does take place. The conclusion to be drawn here is its prevention makes much more sense than fighting against it. It is worth clarifying the circumstances and the financial background at play, in addition to assessing the damage done to the economy by corruption itself. What do economic models serve for, if not to help financial analysts get a clear picture of the state of a corruption-laden economy, proportionally with the Gross Domestic Product?

1. Bevezetés, avagy néhány gondolat a korrupcióról, mint tünetről

A korrupció egy adott térségnek, országnak gazdasági és morális állapotáról ad képet. Azok számára, akik ismerik működésének törvényszerűségeit, nem valamifajta végzetserű csapás, hanem kiváló marker, melynek segítségével társadalmi, gazdasági állapota tesztelhető.

* Kapcsolattartó szerző. e-mail cím: huff.endre@pk.uni-neumann.hu
Telefon: +36 76 501-770/1812

Eredményes fellépés vele szemben nem képzelhető el anélkül, hogy ne lenne pontosan beazonosítva, és ne tudnánk meghatározni az általa okozott gazdasági káreseményt. Ebben jelent nagy segítséget, a Passau Egyetem statisztikaprofesszora, *Johannes Graf Lambsdorff* által megalkotott korrupcióérzékelési index (CPI), valamint a módszerét alkalmazó Transparency International (TI) évente közreadott jelentése. Ezt hasznos kiegészíteni a kockázatok felmérésével és nyomon követésével. Egy francia-magyar összehasonlító vizsgálat bebizonyította, hogy csalásra készítő azonos viszonyok – nemzetkaraktertől függetlenül // – azonos vétségek elkövetéséhez vezetnek.* Mindez igaz a korrupcióra készítő azonos gazdasági körülményekre is. *Lambsdorff* megfogalmazása szellemes: a korrupció egyfajta „láthatatlan lábként” (*Unsichtbaren Fuß*) viselkedik,† gáncsolva a gazdaság normális működését.

2. Modellezési nehézségek

A korrupció társadalmi, gazdasági jelenségként különlegessége a rejtőzködő természete. Ez az oka annak, hogy nem pusztán mértékének meghatározása nehéz, de beazonosítása is viták tárgya lehet. A-nomikus, tehát normaszegő jelenség. Akik elkövetik többnyire jogi normákat szegnek meg, cselekedeteik következménye rejtve marad, hatásukat inkább közvetve érzékeljük. Természete szerint rejtőzködő.

Összevetve más gazdasági vétséggel (jogi normákat áthágó kriminális cselekményekkel), mint pl. csalás, lopás, sikkasztás, az elkövetett cselekmény nyilvánvaló, a megkárosítás mértéke egészen pontosan meghatározható. Az elkövető, még ha mindent meg is tesz menekülése érdekében, legfeljebb személye marad titokban – amíg le nem leplezik –, de vétsége nem. A korrupció különlegessége, hogy igen gyakran maga a károkozás is rejtve marad.

Korrupció a korrupst szereplők együttműködésére épül, lényege: közös haszonszerzés érdekében kialakított titkos kapcsolat. Sikeres rejtőzködés segítségével kerül el a lelepleződést, a megkárosított személyek, intézmények, de akár a nemzetgazdaság is, csak közvetve érzékeli következményét.

Modellezésének nehézségét jogi (kriminológiai), bűnfelderítési (kriminalisztikai, pénzügyi-ellenőrzés), és közgazdaságtani (makro- és mikro-gazdasági) megközelítése során egyaránt érzékeljük. Egyrészt, be kell, hogy mutassa rejtőzködő természetét, másrészt lehetővé kell tegye gazdasági következményeinek korrekt felmérését.

2.1. Háromszereplős modell

A korrupció rejtőzködő természetét korrekten leírni háromszereplős modellünk képes. Rámutat, hogy normaszegő cselekedet, melyet formálisjogi szempontból három szereplője által azonosító be. Korrupst (K)‡ szereplőink azok, akik együttműködnek (K/x/ & K/y/) annak érdekében, hogy másokat kirekesszenek, megkárosítsanak (~K/z/). Szerepeik és természetük funkcionálisan különböznek egymástól, ezért vannak hárman: x, y, és z. Átalluk ne feltétlenül konkrét három személyre gondoljunk, inkább három funkcióra. Korrupst cselekményt akár csoportosan, sőt bünszövetkezetben is el lehet követni a harmadik szereplő(k) kirekesztése céljából.

K/x/: korrupst, korrumpáló szereplő. Ő a korrupst kapcsolat kezdeményezője, aki valamilyen előnnyel kecsegteti potenciális partnerét.

K/y/: korrupst, korrumpált szereplő. Elfogadja a korrumpáló kezdeményezését a felkínált előnyös körülmény, dolog, tárgy (pl. anyagi ellenszolgáltatás) fejében.

~K/z/: a korrupció révén valamitől megfosztott, nem korrupst szereplő. A korrumpáló és korrumpált szereplők viselkedésének következtében kerül hátrányos helyzetbe. Ő minderről, többnyire nem is szerez tudomást.

A korrupció feltárását az érintettek titkos együttműködése teszi nehézé.

Korrupciót formális logikailag, tehát a következőképp modellezzük:

* Francia és magyar egyetemisták csalásait (puszkázás, sűgás, plágium) vizsgálták. A magyarok 83%-a, a franciák 34%-a csalt. A franciák ui. jobban tartották a lebukás kockázatától, mint a magyarok. A következtetés kézenfekvőnek látszott: a büntetési rendszer hiányosságai mellett „a kulturális /értsd: etikai/ sajátosságok” a felelősek. [16. 279. old.] Később (2010) kiderült, ugyanazon feltételek, csalásra készítő körülmények mellett, az elkövetések száma kiegyenlítődt.

† *Adam Smith* láthatatlan keze (németül: *Unsichtbaren Hand*) fogalmi ellentétéként talált rá a „láthatatlan láb” (*Unsichtbaren Fuß*). *Werner Rűgerer* megfogalmazása szerint a korrupció „homokszemként viselkedik.” bekerűlve a fogaskerek közé lerontja a „gėpezet” teljesítményét. (<http://www.transparency.de/Graf-Lambsdorff-Johann-The.1324.0.html>)

‡ Korrupció (K) kifejezést, az egyszerűség kedvéért kéttűs jelentésében használjuk. Eredeti jelentése szerint: *corruptio* /latin/: romlott, feslett állapotot jelent, ami bűnre (bűnözésre), illetve korrupst kapcsolatok // létesítésére hajlamosít.

(K/x/ & K/y/) v ~K/z/

Korrupcióról akkor és csak akkor beszélünk, ha mindhárom szereplő felismerhető. Ha csak kettőre találunk: a vétséget elkövetőre (K/x/) és áldozatára (~K/z/), úgy ez lehet bűnös tett, de nem korrupció. Csalás, lopás, sikkasztás, vagy más gazdasági bűneseménynek funkcionálisan még akkor is csak két szereplője van, ha azt csoportosan, vagy bűnszövetkezetben követik el.

K/x/ v ~K/z/

Modellünk alkalmas mindenfajta korrupciós – tehát háromszereplős – normaszegő vétség beazonosítására. Belátható, hogy mindenfajta társadalmi, közösségi normát megszegő cselekedet, amennyiben benne funkcionálisan feltárható három szereplőnk, az korrupció. Kriminális (Cr)* korrupció (K_{Cr}) mellett – amit a hatályos törvények, jogszabályok elítélnék – korrupciónak tekintendők azok a nem kriminális cselekmények, melyek „csak” társadalmi normákat sértenek (K_{-Cr}). Rátalálhatunk a korrupció három szereplőjére, de a hatályos törvényeinket, jogszabályainkat nem sértik. Jellemzően ilyen vétség a kalákamunka,[†] kapcsolati tőke érvényesítése,[‡] lobbizás.

(K_{-Cr} Prostitúál /x/ & K_{-Cr} Prostitúált /y/) v ~K_{-Cr} Kijátszott fél /z/

(A korrupció háromszereplős modelljének, illetve a nem kriminális korrupció problémájának, vitakérdéseinek további elemzését mellőzzük, az szétfeszítené tanulmányunk kereteit.) [8]

2.2. Rejtőzködés modellek

A korrupciós cselekmények művelői titkos szövetségesi kapcsolatokat alakítanak ki egymással. Társadalomtudományi kutatásnak, kriminalisztikai feltáró munkának egyaránt a titkok leleplezése kell, hogy a feladata legyen, bemutatva működésük mechanizmusát, melynek segítségével a szövetségesek kapcsolataikat működtetik. Amennyiben K/x/ és K/y/ rejtőzködése hatékony, úgy alapesetben a ~K/z/ kirekesztettek azt sem veszik észre, hogy őket káresemény ért. Ha mégis, akkor sem valószínű, hogy felismerik a korrumpált szereplők kilétét, és ellenük bizonyítékkal sem tudnak szolgálni.

A sikeres rejtőzködés következménye kettős. Egyrészt titokban maradnak a korrumpáló (x) és korrumpált (y) szövetségesek kapcsolata (K/x/ & K/y/), hiszen egyiküknek sem áll érdekében a másikat leleplezni. A kirekesztett, megkárosított félnek (~K/z/) lenne ez érdeke, de ismeretek hiányában képtelen megtenni. Ha mégis felismerné, hogy őt megkárosították, akkor is, legfeljebb csak gyanakodni tud. *Hofi Géza* (fura, hogy épp egy humorista) fogalmazza meg lényegét: „Korrupció az, amiből kihagytak.” Hogy miből, és milyen mértékben, erre vonatkozóan még – a jobban dokumentált – kriminális korrupció tekintetében is csak becsléseink vannak.[§]

A sikeres, korrumpált rejtőzködés másik következménye, hogy a kirekesztett fél (~K/z/) megkárosításának értéke is rejtve marad, ezzel is nehezítve a modellalkotást. Ezért vált a gazdasági modellezésének egyik elfogadott módszerévé a mértékének becslése. Mi mégis abban vagyunk érdekeltek, hogy a rejtőzködést feltárjuk, szereplőit egy hatékony ellenőrzés (pénzügyi ellenőrzés), illetve gazdasági bűnfelderítés (célirányosan bevetett kriminalisztika) során, jól használható modellek //, és módszerek segítségével leleplezzük.

2.3. Elmaradt haszon mérése.

A rejtőzködés leleplezésének gazdasági előfeltétele (itt most az alkalmazható kriminál-technikai, és -taktikai módszereket nem vizsgálva), hogy lehetőleg minden érintett szereplő felismerje a károkozást. Ennek mértékének feltárása a pénzügyi ellenőrzés feladata, lehetőleg már a belső kontroll alkalmazása során, de a külső kontroll esetén mindenképp. A keletkezett károk nagysága az elmaradt haszon, esetleg a korrupcióval járó extra kiadások alapján számolható ki. Továbbiakban néhány, az elmaradt haszonnal számoló modellt vizsgálunk meg.

Az extra kiadások felmérésével a korrupciós költségek mértékére lehet következtetni. Kutatómunkánk során meg lehet kérdezni a potenciális érintettektől, hogy magánemberként,

* Kriminális (*Crimen* /Cr/) (görög eredetű latin): bűnre, bűnözésre utaló kifejezés. Megjegyzendő: eredetileg morális vétségekre utalt, melyet később szankcionáltak a törvény szigorával.

† Kalákamunka jellemző célja gazdasági tekintetben világos, a munkabér és velejáró közterhek kiiktatása. Közpénzügyi rendszer megtehetné, hogy kriminalizálja ezt a korrupciós formát, de gyakorlatban szinte kivitelezhetetlen lenne. Helyette korlátok közé szorítja.

‡ Protekció és lobbizás akkor és csak akkor számít nem kriminálisan korrumpálnak, amennyiben bizonyítani tudják, hogy nem lépik át a törvényekben szabályozott keretet.

§ Belátható, hogy a felderített esetek a felderítetlenekhez képest kisebb számasságúak. Az meg definíció kérdése (büntetőjogi és kriminológiai kérdés), hogy milyen adatokat veszünk be a statisztikába. (<http://crimestat.b-m.hu/KulsoLekerdezo.aspx>)

üzletemberként, fizettek-e, illetve mennyit kenőpénzre. Még anonim közvélemény kutatás esetén is tanácsos a válaszokat óvatosan kezelni. 1. Az illető ui. beismeri, hogy korrupció (K/x/) szereplő. 2. Kifizetésének mértékét, bizonyára nagyítani, vagy kicsinyíteni fogja.

Jelzett bizonytalanságok mellett fogadhatjuk el a politikusok által, pártállásuktól függetlenül hangoztatott, GDP-arányosan 20-40 százalékos korrupciós mértéket. Pontosabb közelítés mellett, de szintén a megkérdésezés módszert alkalmazva – figyelembe véve a tervezett és realizált államháztartási bevételeket – 25 százalék körül becsült mértéket kapunk.* Ez 2017-es GDP értéken, a teljes lakosságra számolva: 875000 Ft/fő. Politikai megfontolásoknak, és a közvélemény elvárásainak ez a nagyságrend tökéletesen megfelel. Így számolnak elmaradt hasznot, erre alapoznak „antikorrupciós programot”, „üvegseb”, vagy épp „tisza kezek programot.”

Sajátosan járt el az amerikai törvényhozás, miután világossá vált, hogy egy üzletember a mediterrán térségben „kis kedvességeket” kénytelen adni, értsd: korrumpálásra kényszerül. Védelmükre elfogadta a Külföldi Korrupció Gyakorlatáról szóló törvényt. (1977). Mondván, ha a kereskedelmi célországokban a kenőpénz a normális üzletmenet része, úgy ők erre tekintettel lehetnek. [14 96.old.]

A pénzforgalmi adatokkal mért korrupció abból a feltételezésből indul ki, hogy a rejtett gazdaság és a korrupció között szoros a kapcsolat. *Philip Cagan* vetette fel, hogy a pénzforgalmon belül a készpénzállomány arányának növekedése a rejtőzködő gazdasági viszonyokra utal. [3] Ezt a gondolatot vitte tovább *Peter M. Gutmann* (1977), némileg egyszerűsített formában. Ő a betétállomány/készpénzforgalom arányában becsülte meg a rejtőzködés nagyságát. *Raciborski Eszter* és *Kürthy Gábor* a magyar viszonyokra alkalmazták a modelleket, kiegészítve adózástani megfontolásaikkal. Készpénzforgalom 93%-a bankrendszeren kívül forog. (MNB adatok szerint) Miután a készpénzállomány nem feltétlenül azonos a feketegazdaság pénzmozgásával, a rejtett gazdaság pénzmozgását (E) ők is csak megbecsülni tudták. Egyszerűsített képlet szerint a következő alapvető összefüggést rögzítették:

$E = \text{Becsült kp. állomány adócentralizáció esetén} - \text{Becsült kp. állomány adócentralizáció nélkül}$

A rejtett gazdasághoz köthető készpénzállomány mértékének csökkenése figyelhető meg a 2000-2008 között számolt adatsorokon. A rejtőzködés 45.9%-ról 22.8%-ra mérséklődött.† [18 180-181.old.]

Az elmondottak fényében kijelenthető, hogy a rejtett gazdaság pénzforgalmi összefüggéseivel korrupciókutatás során is számolni érdemes. *Odorán Rita* és *Sisak Balázs* tisztán pénzforgalmi összefüggéseket elemezve állapítják meg, hogy a készpénzforgalom Magyarországon 17%, nemzetközi összehasonlításban gyanús módon magas.‡ Ez a feketegazdaság kifizetéseit is szolgálhatja, [15] beleértve a gazdasági bűnözés minden fajtáját, melyek közül csak az egyik a kriminális korrupció.

Csapdahelyzetként felbecsült korrupcióhoz több modell is sorolható. *Hankiss Elemér* eredendően társadalmi csapdaként vezette be a korrupció kutatás irodalmába a csapda metaforáját. Csapda egy különleges játszma, mely a játékba bocsátkozók számára extra előnyökkel kecsegtet, miközben mindenki más számára nagyarányú veszteségét idézi elő. Hiányzó hősről§ lenne szükség, akik – már a korrupció vonatkozásában – felismerik, a játszma veszteséghez vezet, hiszen a korrupció játékosok nyeresége mindig kisebb, mint a társadalmi veszteség. *Hankiss* társadalmi csapdája, számunkra az összes érintett szereplő gazdasági csapdájaként érdekes. Alaphelyzetű játszmat játszva Nash-egyensúly (NE) mellett nullaösszegű kifizetéshez (U) jutunk. Pontosabban utánaszámolva találunk rá a csapdára.

* Gallup Intézet már 2000-ben is hasonló, 25% körüli értéket becsült, cégvezetőkkel készített interjúk alapján. *Jancsics Dávid* újabb megkérdésezés vizsgálata is hasonló eredményt hozott. [10] Az un. Bölcsek Tanácsa helyzetfelmérése – csak a közbeszerzések értékeit számolva – ingadozó értéket mutatott ki, 25-60% között (2001-ben 25, 2007-ben 60%), de intézmények (VPOP, rendőrség, bíróság, önkormányzatok stb.) szintjén is a gyanús esetek száma igen eltérő mértékű. [5 138. old.]

† Rejtett gazdaság készpénz állománya, adatsora (2000-2008):

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Kp. állomány (milliárd Ft):	1138	1108	1107	1178	1101	1109	1144	1214	1362
GDP arányos százalék:	45,9%	38,0%	32,3%	30,9%	27,7%	22,4%	20,4%	19,8%	22,8%

‡ Készpénzigenyek a háztartások fogyasztási kiadásainak arányába (2007) [15 20. old.]:

BG=23%, CZ=22%, H=17%, SK=15%, A=13%, D=12%, GRB=8%, F=5%, S=4%

§ A hiányzó hősről eredetileg *Thomas Schelling* beszélt [19], tőle vette át *Hankiss*, de már a korrupció problémájára vitte tovább, ezt az eredetileg szociálpszichológiai konfliktushelyzetet. „Hősre” van szükség, aki felismeri a konfliktust, és lemond pillanatnyi előnyéről konfliktus feloldása érdekében. Tanulság: „hős” hiányában mindenki vesztesé válik. [6 33. old.]

Kövessünk végig egy játszmát. Nem kell hozzá mindjárt sokmilliárdos értékre elkövetett korrupciós tenderügyletre gondolni, elég hozzá a hétköznapok mikro gazdaságának korrupciós játszmája, amit a NE nulla összegre hoz ki. Korrumpáló (K/x/) és korrumpált (K/y/) játékosaink ebben arra szövetkeznek, hogy pl. mozi, autóbusz, vagy egyéb szolgáltatások jegyárán megosztóznak, megkárosítva a jegytulajdonost (~K/z/). G /game/ játszmájuk tétje: a jegy árának (U kifizetés)(1200 Ft.) megszerzése. Az x, y, z játékosok mind a maguk S játszmáját játsszák: $(G \rightarrow S[S_1, S_2, S_3] \rightarrow [U_1, U_2, U_3])$

G₁, korrupciós játszma során K/x/ játékosunk jegyvásárlóként S₁ korrumpáló stratégiát követi, és szövetségre lép K/y/ korrumpált társával. Nyereségük U₁ kifizetés mentén: 1200/2=+600 Ft.

G₁, korrupciós játszma során K/y/ játékosunk jegyértékesítőként S₂ korrumpálható stratégiát követve, felajánlkozik K/x/ korrumpáló társa számára. Nyereségük U₂ kifizetés mentén: 1200/2=+600 Ft.

G₁, korrupciós játszma vesztese során ~K/z/ játékosunk jegytulajdonosaként S₃ stratégiája az őt megillető jegybevételre irányul. Bevétele (U₃): -1200 Ft. Tehát, elmaradt haszna: 1200 Ft.

G₂, normakövető (nem korrumpált) játszma esetén S[S₁, S₂, S₃] a potenciálisan korrumpált játékosaink – a jegyigénylő és jegyeladó – egyaránt elutasítják a korrumpált haszonszerzés lehetőségét: a jegytulajdonos hozzájut az őt megillető bevételéhez (U₃): +1200 Ft.

G₁, korrupciós játszmánk: nullaösszegűként mutatkozik:

$$(U_1+U_2)-U_3=0$$

Korrupcióra, mint gazdasági csapdára akkor derül fény, ha korrumpált játékosaink nyereségét egybevetjük a jegytulajdonos veszteségével. Ha egy előadásra, vagy autóbusz utasokkal feltöltésre potenciálisan 100 jegy értékesíthető, potenciálisan 100x1200=120000 Ft. bevétellel számol a jegytulajdonos. Minden egyes jegyértékesítő-tranzakció játszmának számít (G_n). Benne a korrumpált (G₁), és nem korrumpált (G₂), játszmákkal. A játszmák száma, valamint a potenciális és realizált bevételek alapján meghatározható a játék tisztasága/tisztátalansága, esetlegesen korrumpált jellege.*

G_n/lejátszott tranzakció száma/-(G₁+G₂)=R/tranzakciók végén realizált U jegybevétel/

Jegytulajdonos (vállalkozó) profitja, korrupciómentes (G₂) tiszta játszma esetén a teljes bevétel (TR) és az összes költség különbsége (TC). Korrupciós (G₁) játszmák mellett az így elszenvedett haszonkieséssel is számolnia kell. Vállalkozására számolt teljes költség (TC), korrupcióval növelt (TC+K) mértékkel. Másként tekintve: a teljes bevételére (TR-K) korrupciós veszteséget is számolni kell.

$$\text{Profit} = \text{TR} - (\text{TC} + \text{K})$$

$$\text{Profit} = (\text{TR} - \text{K}) - \text{TC}$$

Jegytulajdonos vállalkozó, tehát játszmánként nem pusztán 1200 forint veszteséget szenved, hanem a játszmákra számított költséghányad extra kiadásait is. Ez akkora mértéket is elérhet, hogy a vállalkozás már nem rentábilis. A játszma, tehát nem nullaösszegű. Vállalkozó (~K/z/ játékosunk) a veszteségei mértéke nyomán, akár csődbe is jut.

$$(U_1+U_2)-U_3 > 0$$

Bizonyítottuk, hogy korrumpált játékosaink is „csapdába lépnek.”

A korrupció következtében bekövetkező veszteséget Potyautas-veszteségként is számolhatjuk. Velünk „utaznak”, de „potyáznak”, velünk fizettetik ki utazási költségeiket, részesednek a közjavakban, de megteremtéséhez nem járulnak hozzá. Hasonlóságot figyelhetünk meg a *Hankiss Elemér* révén megismert társadalmi csapdával, egy egész közösség szenved el a károkozást, esetünkben, kvázi, potyautas-csapdát látunk. Ebbe sem tanácsos beleesni. *Joseph Stiglitz* vizsgálta meg alaposan a csapdahelyzetet, kijelentve: a mindenkor kormányzati politika felelőssége, hogy mekkora teret enged a „potyázók” számára.

1.§. Közterhek vállalása a gazdasági élet minden szereplőjének természetes kötelezettsége.

2.§. Ugyanakkor, „normálisan” azt is el kell viselni, hogy vannak „velük utazó, de nem fizető” potyautasok is.

* G_{n=100} játszma során tervezett U_{n=100}=120000 Ft bevétel esetén, ha a 100 játszmán realizált bevétel 118800 Ft, úgy az egyik játszma G_{n=100-1} korrumpált. → A ~K/z/ jegytulajdonos vesztesége U₃= -1200 Ft

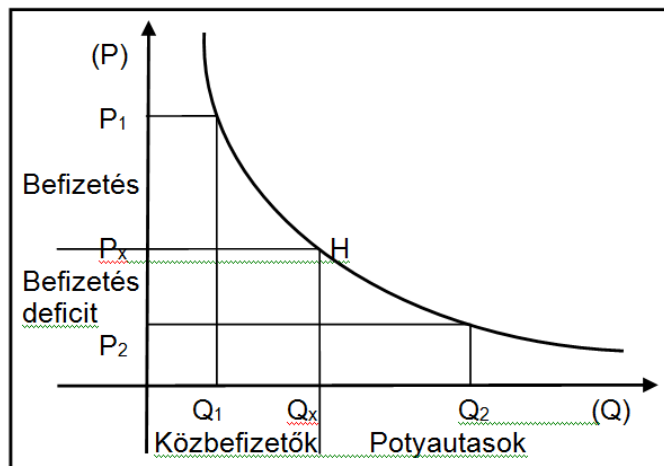
$$U_{n=100} - (U_{n=100} - U_{n<100}) = U_{n<100}$$

Korrupciós veszteség nyomon követése akkor könnyű, ha – mint a példa mutatja – könnyen ellenőrizhető az értékesített jegyek száma, összevetve a jegyvásárlók számával. Korrupciós veszteség mértékének kiszámítása mindjárt nehezebb, ha a potenciális G_{n=100} tranzakciók száma pontosan előre nem kiszámítható. Pl. 100 fős színházterem, vagy autóbusz aktuális telítettsége. Jegyeinek értékesítése a jegyértékesítő lelkiismeretére van bízva.

3.§.A „normálisan //! velünk utazó nem fizetőket” ugyan el kell viselni, de a rejtőzködő potyautasokat kell viselni, őket le kell leplezni.

Kormányzati felelősség ezek körének, és elviselhető mértékének meghatározása. Ha túlságosan sok a potyautas, akkor a „fizető utasok” hajlamosak fellázadni, és maguk sem fizetni.* Viszont, nekik is be kell látniuk, hogy a közjavak kínálatának bizonyos (alacsony) szintjét mindenkivel meg kell osztaniuk. E javaknak ui. vannak „nem adagolható” mértéke, melyet kénytelenek mindenkivel megosszanak. Pl. ilyenek a közegészségügyi és járványügyi ellátás, egészséges ivóvíz és levegő, tűzvédelem, honvédelem. Kötelessége mindenkinek e közjavak finanszírozásában részt venni, aki viszont nem tud, vagy nem akar //!, és kijátssza, azokat is kénytelen részeltetni benne. Ezeket a „potyázó utasként” cipelniük kell. [21 143.old.]

Jelenlétükkel számolva, az államháztartás kiadási és bevételi oldalát az általuk korrigált számadatokkal kell meghatározni. Fizető és nem fizető utasok jelenlétével, hozzáférsi függvényt készíthetünk. Benne akár egyetlen „utasra” (Q/x) lebontva is meghatározható milyen mértékben járul hozzá az illető a közteherviseléshez, illetve milyen mértékben terheli azt meg (P/x). Ahhoz, hogy a gazdasági élet kis és nagy szereplői elfogadják a befizetés szükségességét bizonyos potyautas jelenlét mellett, egyfajta harmóniát igényel (H) egyensúlypontja körül. (1. ábra)

1. ábra Közjavakhoz hozzáférsi függvénye, közbefizetőkkel, potyautasokkal.

Azáltal, hogy szereplőink ($Q_{/köz\text{befizetők}} + Q_{/potyautasok}$) létszámát, és befizetéseik mértékét (vagy éppen elmaradásukat) pontosan ($P_1 - P_2$ értékben) ismerjük, költségvetésünk kontrollálhatóbbá válik. Ezen ismereteket a korrupció problémájára vetítve, egy kemény kérdést kell feltennünk: valóban megismertük a potyautasok hatására elmaradt haszon teljes nagyságát? Hiszen, csak azokkal számoltunk, akik potyautasként bejelentkeztek a rendszerbe ($Q_{/potyautasok}$). A rendszer korrump potyautasokkal nem tud mit kezdeni, hiszen jellemzőjük a rejtőzködés, ők biztos, hogy nem potyautasként jelentkeznek be. Befizetőkként tüntetik fel magukat, miközben épp ellenkezőleg tesznek. Adó, TB és járulékbefizetések visszatartása, tendereljárások elgáncsolása (Unsichtbaren Fuß) révén, illetve a közvagyonot károsító egyéb korrupciós technikákat alkalmazva rejtőzködnek. Ők azok a potyautasok, akiket a költségvetés számításakor érdemes potyautasok közé sorolni:

$$Q_2 = (Q_{/potyautasok} + Q_{/korrump\ potyautasok})$$

Ha ismerjük a közbefizetők konkrét számát (Q_1) és a rendszerbe bejelentkező potyautasok számát (Q_2), úgy a korrump potyautasaink számát is megkapjuk:

$$Q_2 - Q_1$$

Pl. 25%-os jövedéki adóval terhelt cigaretta esetén, 250000 forintos adóval terhelt ár viszonylatában 62500 forintot spórolnak meg az értékesítési lánc (K/x & K/y) korrump szereplői, megkárosítva az államot, és a közbefizetéseiket teljesítő, nem korrump ($\sim K/z$) szereplőket.

Potyautasaink ($Q_{/potyautasok}$) körét érdemes, tehát, kibővíteni azokkal a korrump potyautasokkal, akik a legalitás körén kívül tevékenykednek ($Q_{/potyautasok} + Q_{/korrump\ potyautasok}$). Rejtőzködésük miatt

* Stiglitz szerint, tehát, a közfinanszírozás a nemzetgazdaság alapvető normája, melyet, mintegy megkérdőjelez a potyautasok befogadása. Tőlük viszont nem tudunk eltérni. Ez csapda. Kormányzat kell aktuálisan kezelje. „A potyautas probléma következtében senki sem érezne készletet arra, hogy pénzügyileg hozzájáruljon e költségekhez, ha e hozzájárulás befizetése nem volna kötelező.” [21 397.old.]

nehezen elérhető (leleplezésük pénzügyi ellenőrzéstani, illetve kriminalisztikai kutatómunkát igényel), de a tervezett és realizált pénzügyi bevételek, valamint az elmaradt haszon mértékét egybevetve, potyautas-hatásaikkal már számolni tudunk.

Pl. Amennyiben a jövedéki adóteher korrump elsikkasztása után a közpénzügyi veszteség 62500 forint, a potyautas-károkozás kiszámítható. Lehet, hogy az érintett korrump szereplők (K/x&K/y/) személye a hatóság előtt titokban marad, de a 250000–187500 forint különbözet mégis megjelenik a rendszerben. Tehát, az elvart P_1 – P_2 összebevétel mellett számolt további hiány megmutatkozik. Közbefizetési deficit alakulásához potyautasaink járulnak hozzá.

$$P = P_{1/\text{realizált bevétel}} - (P_{2/\text{legális potyautas-deficit}} + P_{2/\text{korrump potyautas-deficit}})$$

3. Modellalkotás, felderítés, gazdasági ellenőrzés

A modellalkotásunk célja, hogy segítse a gazdasági viszonyok átláthatóságát, transzparencia-programok (más nevén: integritás-programok) alkotását. Tudományelméleti szempontból sem közömbös, hogy mechanizmusát működés közben tanulmányozzuk, épp amikor „láthatatlan lábával” a gazdaság „tisztá” viszonyait gáncsolja. Tőle meg lehet ijedni, érdekesebb inkább kiismerni, és ezek ismeretében fellépni ellene. Ha már kialakult, úgy a felderítésére kell koncentrálni, és törvények, jogszabályok szigorával fellépni ellene. Azonban belátható, sokkal hatékonyabb a megelőzés, a korrupcióra készítő körülmények feltárása és kiiktatására.

A gazdasági ellenőrzés-tan alaptevékenységként határozza meg a korrump összefonódások felderítését. Hatékony módszerek kidolgozását, elterjedtsége mértékének, valamint a kockázati tényezők felmérését, kiküszöbölésére irányuló javaslatok megfogalmazását. Ennek jegyében működött közel tíz éve az Állami Számvevőszék, együttműködve a Holland Számvevőszékkel monitor rendszert [2]. Mikro-régióig, de akár vállalatok szintjéig lemenően mérve a korrupció kockázatát.[†] Meg kell azonban jegyezni, hogy csak a mérés során beállított veszélyeztető körülményeket tudja kimutatni, felhívva az adott régiók, illetve vállalati döntéshozók figyelmét a veszélyforrásokra. A már kialakult, illetve kialakulóban levő veszélyekre képes korrekten figyelmeztetni,[‡] a készítő legfeljebb csak érintőlegesen. Eredményes fellépéshez nem elegendő pusztán a kialakult körülményeket tisztázni! Egyetérthetünk *Pulay Gyulával*, szerinte is a hajlamosító körülményeket kell felkutatni, a küzdelem terepét áthelyezve „az egész ország szintjéről az egyes közintézmények szintjére.” [17 158.old.] Pénzügyi ellenőrzéssel foglalkozó szervezetek mindegyikének – tehát nem csupán az Állami Számvevőszéknek, hanem minden ellenőrzésre feljogosított hatóságnak, egészen a vállalatok, közintézmények belső ellenőreiig – kötelező feladata „a közfinanszírozás biztosítását veszélyeztető kockázatokra” az illetékesek figyelmét felhívni, különösen a legnegatívabb jelenségre, a korrupcióra. [11 29.old]

3.1. Gazdasági ellenőrzések korrupció-gazdaságtana

A már bemutatott példák alapján is érzékelhető, hogy a korrupció alattomosan viselkedik. Gáncsot vet, és nyomában elmarad a gazdaság teljesítménye az elvart mértéktől. Korrupciós veszteségünk nagyságrendileg hasonló, akár a gazdaságpolitikai becslés, a készpénzforgalom nagyságához, gazdasági csapda vesztes játszmaíhoz, paradoxonához, vagy a potyautasok által okozott közpénzügyi veszteséghez számoljuk. Magyar viszonyok mellett, a GDP-arányosan számolt veszteség nagysága 20-25 százalék körül tehető. Gazdasági-pénzügyi ellenőr, és korrupciónyomozó nehéz helyzetben van minden konkrét eset feltárása során, amennyiben az érintett szereplők hatékonyan működtetik titkos szövetségüket. Feltörése ritkán lehetetlen, de nagyon nehéz.

A kriminológusok által kisztílűként jellemzett esetek, melyek néhány száz forinttól néhány tízezer forintig terjednek. Amikor a korrumpáló és korrumpált, pl. szolgáltatások jegyárán, ÁFA

* *Integritás* nem azonos az integrálással, természetes ui., hogy nem a korrupció integrálására törekszünk. *Integritás* (*integer* /latin/): érintetlen, feddhetetlen, jellemében tiszta. Aki, tehát, megfelel az integritás elvárásainak, az egyúttal abban is érdekelt, hogy a gazdasági és közélet transzparens (tisztá, átlátható) legyen.

† A Számvevőszék már aktivizálta a monitor (<http://integritas.asz.hu>), kiegészítve egy térinformatikai rendszerrel, melyet a Transparency International rendszerével együtt érdemes használni. (<http://www.transparency.org/cpi2012/results>).

‡ A Monitor a korrupcióra utaló tényezőkre, külső és belső körülményekre kérdez rá, és arra a nagyon fontos körülményre, hogy az adott vállalatnál, intézménynél, mennyire veszik komolyan őket, mint veszélyforrásokat. Az eredményeket táblázatba foglalják, számszerűsítik, és meghatározzák a kockázat mértékét. Ez kerül fel, akár már azonnal a kockázati térképre, és megtekinthető az ASZ Integritás Portálján. (<http://integritas.asz.hu>) Az eredményéről az érintett vállalatot, intézményt azonnal értesítik, kezdeményezzenek változtatásokat. [2 157-166.old.]

tartalmán osztoznak, esetleg egyéb vétséget követnek el, könnyen leleplezhetőek. A korrupció kirekesztett szereplőit képviselő nyomozóktól nagy odafigyelést igényel. Szinte megoldhatatlan nehézségét a felderítendő „kisstílű” esetek nagyon nagy száma jelenti. Konkrét cselekmények leleplezését segíti az ellenőrök bevetése, esetleg elkövetők ügyetlenkedése. Akiket lelepleznek – függetlenül az ellenük alkalmazott büntetéstől – helyükre lépnek mások. A korrupcióra készítő erő ui. elég nagy.

A nagystílűként jellemzett, un. fehérgalléros korrupció számossága kicsi lehet, de esetükben sokmilliós, milliárdos értékre követik el tettüket. Pusztán látszat, hogy felderítésük könnyebb. Hiába koncentrálnak a nyomozó hatóság nagy erőket, az érintett szereplőkre, valamint a tevékenységüket segítő szakértőkre (jogászok, könyvelők), korrupciós brókerek (akik a korrumpáló és korrumpálható felek egymásra találását könnyítik meg), és politikusok (szerepvállalásuk ezen a szinten gyakran megkerülhetetlen) együttműködése annyira hatékony, hogy leleplezésük megalapozott gyanú esetén is, szinte lehetetlen. *Lengyel László* megfogalmazása szerint: a korrupciónak politikai ethosza van, „ha a mieink csinálják, helyes, ha az övéik, akkor bűncselekmény.” [12 122.old.] Leleplezésükhöz politikai fordulatra van szükség, de néha még ez is kevés.

A korrupciónak ezt a két szintjét, a mikro- és makrogazdaságra gyakorolt hatását érzékeljük. Érzékelik azok, akiket a korrupció veszteseiként (~K/z/) könyvelünk el, és érzékeli az államháztartás. Nemzetközi szintű összehasonlítása érdekében terjedt el a korrupcióérzékelés indexe.

3.2. Az Érzékelési Index gazdaságtana

A korrupció érzékelésének mértékének ismerete önmagában még nem gazdasági mutató. Közgazdászként tesszük azzá, amennyiben összekapcsoljuk releváns gazdasági mutatószámokkal.

Graf Lambsdorffot 1992-ben annak a problémájára foglalkoztatta, miként lehet érzékelésének mértékét meghatározni, nemzetközi szinten összehasonlítni. Megoldása a következő lett: releváns emberek sokaságát kell a világ minden lehetséges országában azonos kérdésekkel megkérdezni, válaszaik alapján az illető térségek pontszámait nemzetközi szinten össze kell hasonlítani. Így képet tudunk alkotni arról, hol, és milyen mértékben „fertőzött” a terület, mennyire érzékelhető a korrupció hatása. Indexe (CPI) nem valamifajta GDP arányos becslés, hanem a megkérdezettek személyes élményei alapján áll össze. Emiatt van, hogy az index nem a korrupció gazdasági tartalmát, hanem érzékelését méri. Ezzel együtt, félreértés pszichologizmussal vádolni. Való igaz, az érzékelésre kíváncsi, viszont nem motivációira. Módszere a gyakorlatban bevált, amit bizonyít, hogy a TI 1995-óta, rajta csekély módosítást téve használja.* Az is mellette szól, hogy az érzékelési index módszerét figyelembe véve egyéb korrupciós indexet is kialakított az Intézet. Vesztegetési Indexet (BPI), Globális Korrupciós Barométert (GCB), valamint az integritás magyarországi szintjét mérő NIS indexet.

Az érzékelési index alapján akkor kapunk képet a korrupció gazdasági tartalmáról, és tesszük a gazdasági, pénzügyi ellenőrzés számára használhatóvá, ha arányosítjuk makro-, vagy mikro-gazdasági mutatókhoz.

Báger Gusztáv és Kovács Árpád a közpénzügyi ellenőrzés lehetőségeit elemzendő, felismerték, szoros összefüggés van az érzékelt korrupció és a nemzetgazdasági teljesítmény között. [1] A korrupciós trend, tehát, GDP arányos képet mutat. Nemzetgazdasági szinten bevételkiesést eredményez a korrupció. Amennyiben érzékelhető szintjét sikerül csökkenteni, ez a GDP-arányos teljesítmény növekedéséhez vezet. Ennek az összefüggésnek a felismerése mellett kap gazdasági tartalmat a TI CPI indexe. Hasonló felismerésre jutott Sebestyén Tibor is [20]. Szerinte a korrupció, mint „teljes korrupció” a gazdasági (Cg) és nem gazdasági (Cng) alapú tényezők összességéeként válik érzékletessé.

$$CPI = Cg + Cng$$

Korrupciós káresemény, mint elmaradt haszon, ebben a gazdasági tartományban (Cg) van, viszont, ha befolyásolni akarjuk, úgy a nem gazdasági tényezőkre (Cng) kell hatást gyakorolni.

* Mérései során a TI 13 független kutatóintézet adatait használja. Mindannyian készítenek országokat rangsoroló korrupciós érzékelési listát, a korrupció érzékelhető nagyságát 0-10 pont között határozzák meg, majd 1-től 10-ig értékre számolják át. Ezt a módszert 2012-ben kismértékben módosították, azóta a korrupció nagyságát 1-100-ig értékeli, az adatfelvételt egyéb technikáit változtatlanul hagyva. (<http://www.transparency.org/cpi>)

Az érzékelési index gazdaságtana tanulságaként megállapítható: a korrupciót feltárni hivatott hatóságok feladata, hogy a $Cg+Cng$ összefüggésre figyeljenek oda alaposabban. A gazdaság kifehéritésén fáradozó intézmények – amikor transzparencia, illetve integritás programokon fáradoznak – jobban teszik, ha ezekre a nem gazdasági körülményekre is odafigyelnek.

4. Összefoglalás, avagy néhány gondolat a megelőzésről

Eddig amellet érveltünk, hogy a már kialakult korrupciót, szereplőinek erős szövetséges viszonyai miatt nehéz feltárni, és felszámolni. Utaltunk rá, hogy hatékonyabb és olcsóbb megelőzni, mint harcolni ellene. A kérdés már csak az, hogyan?

A fehérgalléros korrupció legmagasabb szintjén álló cselekményeket (ilyenek azok a tenderek, autópálya és egyéb nagyberuházások pályázatai), melyekbe már politikai szereplőket is bevonnak, a bűnelkövetésnek az a világa, amire nem, legfeljebb csak kismértékben lehet a készítő erő csökkentésével hatni. Kisebb volumenű esetekben viszont némi anyagiak bevonásával erőteljesen csökkenthető a korrupcióra készítő erő, a hiányérzés. *John Coleman* kimutatta vállalati, intézményi szinten, hogy minél nagyobb a dolgozók korrupcióra készítő (hiány)érzés, az annál valószínűbb, hogy bekövetkezik. Jövedelmük minél inkább megközelíti az általuk elvárt szintet, annál kisebb mértékben válnak korrump cselekmény elkövetőivé. [4]

A korrupcióra készítő erő a vágyott, de elérhetetlen, tehát hiányzó javak által keltett úr. Mértéke a hiány nagyságával arányos.

A lényegét tekintve indifferens, hogy kriminális, vagy nem kriminális hiányérzés vezérli szereplőit egymás mellé, a készíttetés számítt. Több, hiányélményt generáló tényező együttes hatásának eredménye, hogy korrumptokká válnak. Továbbiakban ezek közül kizárólag egyet, a hiányélményhez vezető gazdasági tényezőket vesszük figyelembe a korrupcióra készíttetés mértékének vizsgálatához. Jegyezzük meg, kiegészítve *Coleman* vizsgálatait: hiányélmény önmagában még nem vezet korrupcióhoz, de ha nagysága (mint készíttető tényező) túllépi az érintettekben meglévő természetes erkölcsi gátlás határát, valószínűleg belevágnak. Úgy tekintünk rá, mint a korrupciót leginkább generáló gazdasági tényezőre.

Szocializmus gazdasági viszonyok között élt emberek még élénken emlékezhetnek a sorállás élményére. Számukra a sor nem más, mint a hiány látható szimbóluma. Nem véletlen, hogy klasszikus könyvében *Kornai János* is erre hívta fel a figyelmet: a hiány sorban állást szül, a sor hosszával arányosan nő a korrupciós hajlandóság.* Korrupció a szocialista gazdaságot követő jelen korunkra sem szűnt meg. Átalakult. Az áruhiányos gazdaság korrump viszonyait a tökehiányos gazdaság korrump viszonyai váltották fel. Ma is sorban állunk. Magas presztízsértékű hangversenyre, sporteseményre próbálunk bejutni, miközben a megszerezhető jegyek száma korlátozott. Ha 100 ember áll sorba maximum 25 jegyért, a hátul lévők számára nincs reális esély, hogy vásároljanak. Ha szándékukat mégsem adnák fel, úgy a legális vásárlási esélytelenségük mértékében nő korrupciós hajlandóságuk. Esetünkben ez négyszeres. Megpróbálhatnak a sorban elől állóktól felárért **!!** jegyet venni, de ha nem sikerül, úgy a pénztárost környékezhettek meg. Ő dönt, bevállalja-e a korrump ügyletet, vagy sem. Az egészségügyben kialakult hálapénzrendszer is ezen logika szerint működik. A beteg természetes igénye, hogy a „sorban” előrébb jusson, de nem tud. Az egészségügyi dolgozók korrekt anyagi megbecsülés iránti igénye szintén természetes. Korrupciót generálni képes helyzet. Könnyen egymásra találhatnak.† A következő összefüggéseket írhatjuk le:

Korrupcióra készíttetés = Igények / Reális lehetőségek

Reális lehetőségek = Igények / Korrupcióra készíttetés

Reális lehetőségek = Igények – Hiány

Igények = Reális lehetőségek + Hiány

Igények = Reális lehetőségek · Korrupcióra készíttetés

* A hiány korrupcióra készíttető erőként jelentkezett. Mint mondta: mindenkinek meg kell tanulnia, hogy az eredményes gazdálkodás egyik feltétele, a korrupció extra kiadásainak megfizetése. [13 91-98.old.] Lényegét tekintve ez az, ami a gazdaságpolitikai struktúra megváltozása után is megmaradt! (*Huff*)

† Korrupció nem jön létre a beteg és az egészségügyi dolgozó között, ha akár csak egyikük számára is nem kínálna előnyöket. Ha extra kifizetés nélkül is magas szintű ellátást kapna minden beteg, nem állna érdekében korrumpálni. Az orvos, és az egészségügyi szakszemélyzet sem keveredne korrupciós ügyletekbe, ha magas szintű munkáját korrekten fizetnék meg. Lehet akár „magyar csodának” tartani: az itthon korrumpálhatóknak tekintett magyar orvos, miután angolszász országokba emigrált, és ott tisztességesen megfizetik, korrupció létesítésében ellenérdekelte válik. Hiszen az általa igényelt és realizált jövedelem nagyjából megegyezik. (*Huff*, 2015)

Az elterjedt antikorrupciós programok a korrupcióra készítő körülményekkel, feltárásával és kezelésével, jellemzően nem foglalkoznak. Az elkövetőt pusztán súlyos etikai, illetve jogi vétséget elkövetőnek tekintik, aki lehet, hogy „kellő ismeretek” hiányában keveredik korrupció ügyletekbe. Úgy gondolják, etikai, jogi, szakmai felvilágosító kampányokkal kezelni lehet a korrupció tartalmát. Miután őket felvilágosítják arról, hogy súlyos vétséget követnek el, ezt belátva, el fognak állni tőle. Amennyiben mégsem tennék, úgy növelni kell a korrupció kriminalizálását, szigorítani kell a törvényeket, jogszabályokat, további erőket kell a nyomozó hatóságok rendelkezésére bocsátani. Az utóbbi húsz évben minden kormányzat – Keller Lászlótól Orbán Viktor programjáig – határozott kezdeményezésekkel állt elő.*

Való igaz, lehet eredményeket elérni az ehhez hasonló programokra átcsoportosított erők segítségével, de messze nem annyit, mint amennyit előterjesztői feltételeznek. Különös törvényszerűség alakul ki: a korrupciós felderítés transzparencia paradoxona. Olyan mechanizmus ez, ami óriási mértékben képes megnehezíteni a feltáró munkát, valamint az antikorrupciós programok hatékony működését. Ha ui. nem a megelőzésére, hanem kriminalizálásának fokozására épül a korrupció elleni fellépés, úgy még felfokozott mértékű „harc” ellenére sem csökken érzékelhető mértékben.[†]

Irodalomjegyzék

- [1] Báger Gusztáv, Kovács Árpád (2005): Korrupció és számvevőszéki ellenőrzés lehetőségei. *Fejlesztés és Finanszírozás*. (3) 40-48
- [2] Báger Gusztáv (2012): *Korrupció*. Akadémiai Kiadó. Budapest
- [3] Cagan, P. (1958): The Demand for Currency Relative to Total Money Supply. *Journal of Political Economy*. (3) 303-328
- [4] Coleman, J.W. (2002): *The Criminal Elite: Understanding White-Collar Crime*. Worth Publishers. New York 254
- [5] Csermely Péter, Fodor István, Joly, E. (2009): *Szárny és teher. Ajánlás a nevelés-oktatás rendszerének újjáépítésére és a korrupció megfékezésére*. Bölcsész Tanácsa Alapítvány Kiadó
- [6] Hankiss Elemér (1983): *Társadalmi csapdák. Diagnózisok*. Magvető Könyvkiadó. Budapest. 447.
- [7] Huff Endre Béla (2011) *Etikai kontroll az államháztartás és közpénzügyek tervezésében, vitélében, ellenőrzésében*. Nemzeti Tankönyvkiadó. 376
- [8] Huff Endre Béla (2013): A korrupció háromszereplős modellje. *Büntetőjogi Szemle*. (1-2) 30-41. http://issuu.com/hvg-orac/docs/bjsz_2013_1-2szam
- [9] Huff Endre Béla (2015): Korrupció, avagy a transzparencia paradoxona. *Economica*. (1) 17-27
- [10] Index. (2011): Egy lőrinci punk lenyomja a korrupciót. (Jancsics Dávid korrupciókutatóról) https://index.hu/tudomany/2011/11/09/egy_lorinci_punk_lenyomja_a_korrupciot/ (Letöltve: 2018.06.28)
- [11] Kovács Árpád (2003): *Pénzügyi ellenőrzés változó erőterében*. Perfekt Kiadó
- [12] Lengyel László (1998): Esszé a politikai korrupcióról. In: Gombár Csaba, Hankiss Elemér és Lengyel László (szerk.): *Írások a korrupcióról*. Helikon Kiadó - Korridor Politikai Kutatások Központja, Budapest. 105-123
- [13] Kornai János (1989): *A hiány*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest.
- [14] Lovrecz Elemérné (2002): A nemzetközi üzleti élet etikája. In: Csurgó Ottóné (szerk.): *Üzleti etika*. Saldó Pénzügyi Tanácsadó és Informatikai Rt. Budapest. 91-107.
- [15] Odorán Rita, Sisak Balázs (2008): A magyar gazdaság készpénzigénye – továbbra is olajozottan működhet a rejtett gazdaság? *MNB-szemle* (december)
- [16] Orosz Gábor (2009): Csalás a felsőoktatásban: francia és magyar közgazdászhallgatók összehasonító vizsgálata. *Magyar Pszichológiai Szemle* (1) 253-284
- [17] Pulay Gyula (2014): A korrupció megelőzése a szervezeti integritás megőrzése által. *Pénzügyi Szemle* (2) 151-166
- [18] Raciborski Eszter és Kürthy Gábor (2011): Rejtett gazdaság – készpénzigény. In: Bánfi Tamás, Balogh László (szerk.) (2011): *Adózó munkaadók és adózó munkavállalók a korrupciómentes gazdaságban*. Béta Book KKT. Budapest. 157-192
- [19] Schelling, T.C. (1971): The Ecology of Micromotives. *Public Interest* (25) 61-98
- [20] Sebestyén Tibor (2005): Korrupciós trendek a magyar és nemzetközi adatok tükrében. *Polgári Szemle* (3-4)
- [21] Stiglitz, J.E. (2000): *A kormányzati szektor gazdaságtana*. KJK-Kerszöv. 748

* „Üvegseb Programjával” Keller László (2003), „Tiszta Kezek Hivatala” tervével Dávid Ibolya (2006), az un. Gyurcsány Programmal Gyurcsány Ferenc (2006), és a „Zéró Tolerancia” elv meghirdetésével Orbán Viktor (2014), mindannyian a szigorú fellépés hívei. Kimondva- kimondatlanul, egyrészt a közvélemény szimpátiáját is bekívánták gyűjteni, másrészt, a korrupció hatására elmaradt hasznot próbálták/próbálják meg visszaszerezni.

† A transzparencia paradoxonnak kifejtése szétfeszítené e tanulmány kereteit. Közpénzügyi tervezés, az államháztartás ügyeinek vitele és ellenőrzése számára szakmai feladata a „tisztaság” felett örködni, etikai kontrollprogramokat üzemeltetni. Ezt részletesen tárgyalja az Etikai kontroll c. tankönyv és program [7], a transzparencia paradoxonhoz vezető körülményeket, közpénzügyi ellenőrzés tanát a Korrupció, avagy a transzparencia paradoxona c. tanulmány fejt ki. [9]